

Spirit of Bosnia / Duh Bosne

An International, Interdisciplinary, Bilingual, Online Journal
Međunarodni, interdisciplinarni, dvojezični, online časopis

O dostojanstvu razlike u jedinstvu

U posljednjih pet godina Međunarodni forum Bosna organizirao je ili sudjelovao u organiziranju niza međunarodnih skupova na kojima je raspravljano o ključnim pitanjima savremenog svijeta i njihovim različitim prisutnostima i odrazima u Bosni. U sve te pothvate uključivana je postavka da razumijevanje svijeta nije moguće uz zanemarivanje ili isključivanje bilo kojeg njegovog dijela, neovisno o tome koliko on bio mali i slab. To je tako zato što svaki dio svijeta jeste na jednak način njegovo središte. Ako ne bi bilo tako, onda ni dostojanstvo svakog čovjeka ne bi bilo nepovredivo.

Bosansko iskustvo na obratnici drugog i trećeg kršćanskog milenija obilježilo je na gorak način sve težnje čovječanstva. Pred očima svijeta zbivala se nemogućnost obuzdavanja pojedinačnih i skupnih razlika u njihovoj razornoj suprotstavljenosti. A uključivanje svijeta bila je odgovornost za sprečavanje najgorih oblika ljudskog stradanja i ponižavanja. Rat protiv Bosne zaustavljen je kada su smrti i razaranja postali dio ukupnosti te zemlje. Postojeći politički poredak u Bosni nastao je iz tog rata protiv nje. Njegovi bitni sadržaji su preinačeni u drukčije oblike.

U takvim okolnostima i procesima protiv Bosne i za nju Evropa traga za svojim ujedinjenjem. Dio tog traganja postala je i sudbina Bosne. Obećanje da ujedinjenje može biti odgovor na tu posljednju evropsku muku uključeno je u gotovo sva raspravljanja o budućnosti. Ujedinjenje pretpostavlja odnos prema različitostima i unutar njih. Da bi evropske različitosti postale ujedinjene, potrebno je sve njih promatrati u odnosu na neki pretpostavljeni i daleki vidik. Usvajajući sliku tog dalekog vidika kao neprijepornu želja za njom biva spuštena u sadašnjost. Na taj način ostaje nejasnim razgraničenje između tog što jeste sada i onog što je njegova budućnost.

To okretanje ljudi prema dalekoj mogućnosti u kojoj će se zbiti ujedinjenje razlika u pretpostavljenu cjelinu nosi brojne opasnosti. Ako se osjećanja i shvaćanja ljudi vežu za moguće jedinstvo u budućnosti, stalno je prisutna opasnost zanemarivanja i neshvaćanja i prostorne i vremenske bliskosti. Čovjek živi u svome sada, a to znači u određenom vremenu, prostoru, društvu i kulturi. Zbilja tog njegovog življenja ne može biti otklonjena nikakvim slikama budućnosti. Te slike mogu biti anestezija za trpljenje bolne zbilje u koju su pojedinci i društva uronjeni.

Ali, nijedna anestezija ne može biti trajna. Život se, ipak, zbiva u javi svijeta. On joj se neprestano vraća, pa su ti povraci bolniji što je anestezija na koju su ljudi prisiljavani bila dulja i dublja. Ujedinjenje bez razlučenja, i obrnuto, razlučenje bez ujedinjenja,

pokazivat će se neprestano kao anestezije kojima ljudi bivaju odvajani od politike, kulture i ekonomije kao zbilje prema kojoj imaju konkretne odgovornosti.

I više od tog. Sve dok se čovjeku nude politika, kultura i ekonomija kao vanjski i strani za onaj prostor u kojem se dešava drama njegovog ozbiljenja, čovjek kao neupitna vrijednost bit će izvođen iz sebe i smještan u vanjski svijet koji će mijenjati da bi u njemu bilo postignuto nešto neovisno o čovjeku kao takvom. A to je narav svake ideologije. Ona politički poredak postavlja u objektivni svijet naspram kojeg čovjek mora žrtvovati neke od presudnih odreditelja svoje subjektivnosti. Među sadržajima jastva koje ono žrtvuje ideologiji su njegova otvorenost, zavičaj i nepovredivost razlike. Žrtve koje se tako daju su, uglavnom, neprimjetne. One su nevidljive u magli velikih obećanja.

Ta novovjeka razlučenost čovjeka i svijeta na neovisni subjekt i objekt postaje nerazrješivi rat u kojem čovjek mora izgubiti, jer je u takvome gledanju on samo neizmerno mali dio svijeta, ali neizmirljivo postavljen nasuprot cijelom svijetu. U drugome vidiku čovjek jeste i njegovo jastvo i cijeli svijet. To dvoje, čovjek i svijet, jesu samo dvije strane jednog i istog pri čemu ljudsko ozbiljenje ni na koji način ne može ovisiti o porazu ili pobjedi jedne strane. Zamisao o porazu i pobjedi je šizofrenična i čovjeka prisiljava na život u zamagljenosti koja postaje sve gušća. A razbistravanje u čovjeku i svijetu nije moguće ako se ono ne zbiva u jedinstvu jednog i drugog. Ne živi se samo od kruha, kaže stara mudrost, iako život nije moguć bez njeg.

Bosanska agonija, i kao anestezija i kao java, zahtijeva razgovor. A to znači i slušanje i govorenje. Sve dok iz preovlađujuće traume uzrokovane svim povijesnim iskustvima želi govoriti vlastita patnja kao najveća od svih, stradalnik nije sposoban slušati. A svakome se njegova patnja čini najvećom, pa je i svaki čovjek sudionik u općem stradanju. Zato je svaki govornik mogući prijatelj u traganju za znanjem koje bi pojedincima i društvima omogućilo da shvate način izlaska iz svoje patnje. Sva ta pitanja kao i njihovi mogući odgovori prisutni su u perenijalnoj mudrosti koja se čovjeku nudi oduvijek. A riznice takve mudrosti su u svim jezicima, naslijeđima i krajevima. Ali, čovjek hoće uvjerljive odgovore u zbilji svog vremena i težini svoje patnje. A da bi ih dobio, nužno je da se ustegne od svog govorenja da bi slušao drugog i drukčijeg. S tom ustegnutošću slušat će o patnji i radosti tog drugog. Mogući odnos govornika i slušatelja zahtijeva priznanje trećeg sudionika čija se svojstva nude kao viša mogućnost i jednog i drugog u tom razgovoru.

Okupljanja mislilaca i znanstvenika iz cijelog svijeta pred pitanjima o razlikama i jedinstvu pretpostavljena su kao mogući doprinos stalno prisutnoj potrebi da pojave i iskustva budu viđeni na drukčiji način. Nema nijednog ljudskog znanja koje može biti ponuđeno kao konačno i neupitno. Moguće je obilaziti oko svake pojave, a to znači i vidjeti nju na gotovo neizbrojivo mnoštvo načina. Za znanje o pojavi potrebno je svako njeno viđenje, potreban je razgovor u kojem nijedan čovjek ne može biti suvišan, budući da se pojave pokazuju u znanjima svih ljudi.

Uz svoje posljednje stradanje Bosna je postala, govoreći u geo-političkim pojmovima, središte evropskog ujedinjenja. To se nije dogodilo samo činjenicom da su u ovo vrijeme članice Evropske Unije i sjeverno i južno, i istočno i zapadno. Bosnu od neposrednog dodira sa zemljama Evropske Unije odvajaju njeni susjedi. Ostajući i

dalje nerazriješen prostor nacionalističke Srbije i nacionalističke Hrvatske, Bosna u ukupnosti svoje drame jeste ključno pitanje cijele Evrope. Ako njena drama ne može biti razriješena, onda se daleko ujedinjenje Evrope čini samo još jednom od utopijskih slika svijeta. Nema nijednog bosanskog pitanja koje nije i evropsko, i obrnuto. Ujedinjenje Evrope nije moguće bez suočavanja sa svim njenim različitostima. To ujedinjenje ne može biti postignuto bježanjem od različitosti. Naprotiv, različitosti se teško shvatljivom brzinom primiču evropskoj ukupnosti. Što je više osjećanja odgovornosti za budućnost, to je više i zbiljnih različitosti koje traže svoje mjesto u obećanom jedinstvu.

A da bi promatrači bez hrabrosti suočavanja s teškim pitanjima izbjegli tu činjenicu, oni razlučuju počelno i krajnje. Da bi uobličili varku svog izlaska iz ideologijskog labirinta, oni korjenito poriču postojanje ičeg što bi moglo biti ur-Bosna. Kazati da nema nikakve ur-Bosne jeste isto što i kazati da je konkretni čovjek ex nihilo. A to je isto što i poricanje stalne otvorenosti konkretnog čovjeka za njegovu višu mogućnost, i to upravo radi te više mogućnosti.

A šta je ur-Bosna? Odgovor na to pitanje uključuje njegovo proširenje: Šta je ur-homo? Nije moguće govoriti o bilo kojem sadržaju svijeta a da ta dva pitanju budu isključena. Gdje god ona bila pokrenuta u razlučenju kozmos-antropos, pitanje o počelnom i krajnjem pokazat će se kao zagonetka o čovjekovom dostojanstvu. Nema bosanskog razdoblja u kojem se to presudno pitanje nije pokazivalo kao težnja koja nadlazi svaku historijsku izvedbu. A kad god je ta težnja bila svedena na sliku nekog njenog historijskog ostvarenja, ili neke ideologijski određene slike budućnosti, nije bilo moguće naći ništa čime bi to svođenje bilo uravnoteženo. Kada god se bivanje Kršćaninom hoće radikalno razdvojiti od bivanja Muslimanom ili bivanja Jevrejom, i kozmos i antropos su porečeni u njihovoj suštini koja može primati neizbrojivo mnoštvo oblika. Evropa jeste teško izbrojivo mnoštvo ideologijskih obećanja i iznevjerenja. Svako ljudsko pripadanje je uvjetovano njegovim ur homo. A kada se to porekne razdvajanje i diskontinuiteti se jednostavno uvode u svaku ideologiju.

Nijedno novo obećanje ne izmiče opasnosti novog iznevjerenja sve dok njegovi zagovornici nisu voljni da se suoče s tragičnim iskustvima. Evropska Unija jeste veliko obećanje koje okuplja i pojedince i skupine, i države i područja. Emocionalna povezanost za to obećanje više mu je prijetnja nego podrška. Odlučno, otvoreno i razborito suočavanje sa svim izazovima tog obećanja jeste graditeljsko uključivanje u njegov. Određivanje odnosa te emocionalne veze i poduzetničke uključenosti može biti mjera i uspješnosti i iznevjerenja. Jevreji, Kršćani, Muslimani, kao i svi drugi sa svim njihovim različitostima usmjeravaju svoje volje tome i kao građani i kao članovi nacija, i kao ravnodušni i kao gorljivi sudionici u kolektivnim pripadanjima. Volja ostaje to što jeste jedino ako joj nisu zatvoreni svi smjerovi. Volja bez mogućnosti biranja nije volja. A razlika među ljudima nije, valja naglasiti, svladiva nikome osim Bogu. On je hoće u obznanjivanju Sebe. Trpjeti tu nesavladivu razliku je uvjet za ozbiljenje prava na neporecivost izvornog dostojanstva svakog čovjeka. Svako ustajanje protiv razlike znači poricanje vlastitog prava na puninu ljudskog dostojanstva. Netrpjenje razlike se pokazuje kao nasilje.

Civilno društvo je zamisao koja još uvijek stoji daleko od bosanske zbilje, ali i od zbilje svakog društva u svijetu. Gdje god je civilno društvo dragocjeno postignuće, njegova

krhkost, također, pred mnoštvom prijetnji, čini život nesigurnijim i održava ga na rubu prijetee provalije. Ali, ta udaljenost od civilnog društva ili sigurnosti u njegova postignuća može biti savladana jedino promjenom znanja, stavova i ponašanja onih ljudi kojih se ta opasnost tiče. Kako ta pitanja izgledaju u shvaćanjima ljudi koji bosansku dramu promatraju s različitih stanovišta? A kako uspješna ozbiljenja civilnog društva danas izgledaju u očima bosanskih ljudi?

Uronjenost u društvenu agoniju, uglavnom, priječi njene pojedince da objektiviziraju svoj položaj. Onaj koji tu dramu promatra izvana doprinosi shvaćanju njenih sadržaja, što je uvjet mijenjanja preovlađujućih znanja. Sudionici te rasprave o civilnom društvu doprinose razvijanju savremenog svijeta govorenjem i slušanjem u Bosni i izvan nje. Tu se, izgleda, na jasniji način mogu shvatiti prisutnosti jevrejskog pitanja koje određuje ukupnost jevrejske drame. To pitanje je kroz povijest mijenjalo svoje oblike, ali je preživljavalo obznanjujući se s vremena na vrijeme razornim erupcijama. Nije moguće artikulirati evropski identitet ni kao cjelinu, niti kao bilo koju njegovu pojedinačnost, bez priznanja jevrejske patnje i njene kulminacije u holokaustu. To je sadržaj svakog identiteta koji prihvaća neodvojivost svog jastva od drugog i drukčijeg. Na koji način su sva ta iskustva povezana s današnjim muslimanskim pitanjima? Čini se da je razviđanje tog odnosa dviju strana zamišljenih i zbiljnih granica među ljudima, među gostima i domaćinima, presudno za čovječanstvo kao cjelinu. Evropske različitosti ne mogu biti ujedinjene ako tome razlog ne bude jedan i isti koji svakom pojedincu i svakoj zajednici osigurava i dug i pravo u dostojanstvu stvorenosti.

Onako kako su ujedinjenje i razlika dvije nerazdvojive strane jedne i iste ljudske ukupnosti, tako su pojedinačnost i ljudska ukupnost nerazlučive, ali i nesvodive jedna na drugu. Zamisao o razlučenju pojedinačnog i skupnog, te privatnog i javnog, pokazuje se kao model koji nije moguće učvrstiti u neki trajan i prenosiv oblik. Odlučno pitanje za evropsku budućnost jeste to razlučenje u vidicima koji pripadaju različitim iskustvima, a prije svega onim koji se ovdje doživljavaju neevropski, nekršćanski, nejevrejski i nemuslimanski. Uvidi u razumijevanja Evrope u vidicima budizma, taoizma i hinduizma jesu potreba onima kojima se čini da o sebi znaju sve iako se njihova zbilja pokazuje kao manjkanje znanja. Saznavanjem tih vidika moguće je doprinijeti snaženju svijesti o značaju jevrejskog gledanja na Kršćane i obrnuto, jevrejskog gledanja na Muslimane i obrnuto, kršćanskog gledanja na Muslimane i obrnuto, i tako u svim odnosima različitosti koje moraju biti transcendirane, ali ne i porečene u jednosti kao počelu svakog jedinstva.

A svako pripadanje ima konkretni jezik, značenja i simbole. Oni se razlikuju od jednog do drugog pripadanja. Postavlja se pitanje da li su ti različiti jezici međusobno prevedivi. Prevođenje iz jednog jezika u drugi nikada ne dokida dostojanstvo strane iz koje se prevodi, niti strane u koju se prevodi. Ništa ne može zamijeniti izvornik ili razliku, ali prijevod objema stranama daje orijentaciju i smisao razgovora.

© 2007 *Rusmir Mahmutćehajić*

The preceding text is copyright of the author and/or translator and is licensed under a

---

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.